

Analysis of Objective and Subjective Quality of Life Indicators in Urban Spaces (Case Study: Selected Neighborhoods of Tehran Metropolis)

Behrouz Mohammadi Kazaj ¹, Arash Saghafi Asl ^{*2},
Akbar Abdollahzadeh Taraf ³, Dariush Satarzadeh ⁴

¹ Department of Urban Planning, International Campus, Tabriz Branch, Azad University, Tabriz, Iran, behrouzmohammadi112@gmail.com

^{*2} (Corresponding author) Department of Urban Planning, Faculty of Art and Architecture, Tabriz Branch, Azad University, Tabriz, Iran, arashsaghafiasl@gmail.com

³ Department of Urban Planning, Faculty of Art and Architecture, Tabriz Branch, Azad University, Tabriz, Iran, taraf1981@iaut.ac.ir

⁴ Department of Urban Planning, Faculty of Art and Architecture, Tabriz Branch, Azad University, Tabriz, Iran, satarzadeh@iaut.ac.ir

Article Info

Research Article

Issue 55

Volume 21

Page 525 to 543

Submission Date: 2021/04/02

Review Date: 2021/06/07

Acceptance Date: 2021/08/21

Publication Date: 2024/09/22

Keywords

quality of life indicators,
subjective dimension,
objective dimension,
selected neighborhoods,
Tehran metropolis

Cite this article

Mohammadi Kazaj, B. , Saghafi Asl, A. , Abdollahzadeh Taraf, A. and Satarzadeh, D. (2024). Analysis of Objective and Subjective Quality of Life Indicators in Urban Spaces (Case Study: Selected Neighborhoods of Tehran Metropolis). *Islamic Art Studies*, 21(55), 525-543.

 [doi.net/dor/20.1001.1.***** ***/](https://doi.org/10.22034/IAS.2021.293514.1650)

 dx.doi.org/10.22034/IAS.2021.293514.1650

ABSTRACT

Urban quality of life represents a comprehensive approach encompassing various physical, socio-cultural, and economic dimensions. Enhancing quality of life indicators constitutes a fundamental requirement for urban planning in metropolitan areas. Quality of life comprises both material (objective) and immaterial (subjective) dimensions, including: the natural environment as the foundational context, construction quality, economic factors, facilities and equipment, as well as psychological aspects. This study employs an analytical-survey methodology. Data collection and analysis were conducted using SPSS, Excel software, and t-test statistical analyses. The sample size was determined based on Iran's 2016 census (total Tehran population: 8,693,707), utilizing Cochran's formula to select 262 residents from selected neighborhoods of Tehran through simple random sampling.

Findings from questionnaire analysis, variance assessment, and t-tests reveal that the quality of life in neighborhoods including Khaniabad-e Now, Resalat, Dolatkah, Ostad Mo'in, Mehrabad, and Shahid Dastgheyb demonstrates the lowest levels in both subjective and objective dimensions. Neighborhoods such as Hesarak, Ekbatan, Eram, Sadeghieh, and Pardis exhibit moderate quality of life across these dimensions. Conversely, Gisha, Vanak, Jordan, and Gheydariyeh display desirable levels of quality of life in both objective and subjective dimensions. Citizen satisfaction was found to be lowest in the physical dimension (objective) and socio-cultural dimension (subjective). Consequently, comprehensive socio-economic and physical planning with active citizen participation emerges as essential for improving urban quality of life.

Research Objectives:

1. To develop a model identifying factors influencing urban quality of life in selected Tehran neighborhoods
2. To establish criteria and indicators for measuring urban quality of life in selected neighborhoods

Research Questions:

1. What are the criteria and indicators for assessing urban quality of life in Tehran's metropolitan neighborhoods?
2. What strategies can be implemented to enhance urban quality of life at the neighborhood level in Tehran metropolis?

** This article is taken from the doctoral dissertation/thesis of "Behrouz Mohammadi Kazaj" entitled "Analysis of the Status of Objective and Subjective Indicators of Quality of Life in Urban Spaces (Case Study: Selected Neighborhoods of Tehran Metropolitan Area)", which is being conducted under the guidance of Dr. "Dr. Arash Saghafi Asl, Principal Supervisor" and the consultation of Dr. "Dr. Akbar Abdollahzadeh, Assistant Professor" at the "Islamic Azad University", "Tabriz International Campus" branch.

Introduction

Enhancing quality of life indicators constitutes a fundamental requirement for urban planning. Quality of life encompasses both material (objective) and immaterial (subjective) dimensions, including: natural environment as the foundational context, construction quality, economic factors, facilities and equipment, as well as psychological aspects. Improving urban quality of life through organizing these physical dimensions and indicators leads to societal comfort and tranquility.

Rapid population growth coupled with global urbanization has created numerous challenges, particularly in developing countries. Cities face increasing social anomalies, weakening of social identity and belonging, housing shortages, informal settlements expansion, declining safety and security, growing socio-ecological and environmental problems, and overall reduction in quality of life (Sarraf, 2003). In developed and developing countries alike, quality of life studies have become crucial tools for planning and managing sustainable, livable cities (Hatami Nejad et al., 2012).

Urban quality of life is an interdisciplinary, complex, multidimensional concept involving both qualitative (subjective) and quantitative (objective) aspects with various definitions. It represents the interconnection between society, health, economy and environmental conditions that influence human and social development (Schyns & Jeroen, 2004). It can be understood as a positive feeling derived from place identity factors like security, sense of belonging, accessibility etc. (Proffitt & Power, 1992), or equivalently as overall life satisfaction (Foo, 2000).

The primary goal of urban development plans is ensuring citizen welfare and improving urban quality of life through neighborhood residential satisfaction. Urban management strives to achieve this through organizational and inter-organizational strategies in collaboration with other urban development stakeholders. Besides urban development plans, programs by governmental and private institutions also significantly impact citizens' quality of life. Thus, assessing quality of life in Tehran - influenced by urban management and various institutions - is crucial for mapping improvement strategies (Akhundi et al., 2014).

As Iran's capital accommodating 15.5% of the country's urban population, Tehran has undergone various urbanization transformations affecting urban quality of life. This study identifies factors influencing quality of life across Tehran's neighborhoods.

Conclusion

Quality of life represents a dynamic, multidimensional approach in urban planning that interprets existing conditions across economic, social and physical dimensions (both objective and subjective). While subjective conditions vary temporally and spatially, the approach emphasizes universal values like security, welfare and health.

Analysis reveals highest citizen satisfaction regarding:

- Building quality (density, aesthetics, size)
- Commercial services (shopping centers, stores)
- Safety and social relations (neighborhood safety, vibrancy, neighborly interactions)
- Housing facilities (room size, unit amenities, neighbor relations)

Lowest satisfaction concerns:

- Transportation (main routes, work accessibility, essential services, parking)
- Recreational services (leisure facilities, sports amenities)
- Living conditions (peacefulness vs. distress)
- Housing costs (rent, utilities, maintenance)

The main challenge in studied neighborhoods (particularly Khaniabad-e Now and Resalat in District 19) is neglect of social dimensions in planning. While objectively satisfactory, insufficient attention to psychological aspects creates a vicious cycle ultimately degrading urban quality.

Recommendations for improvement include:

1. Enhancing accessibility and public transportation
2. Expanding green spaces quantitatively/qualitatively
3. Increasing cultural/recreational facilities
4. Developing sports complexes
5. Equipping public spaces with recreational amenities
6. Repurposing incompatible land uses for leisure activities
7. Strengthening residential identity
8. Establishing neighborhood libraries
9. Redirecting non-local traffic to main networks

10. Strengthening construction supervision

This comprehensive approach addresses both physical and social dimensions for sustainable urban quality of life enhancement.

References

- Asayesh, H. (2001). Measuring quality of life in 100 world cities. *Urban Management Journal*, 87, 94-105. [In Persian]
- Barzegar Marvdasti, F. (2007). Measuring the level of happiness among Tehran citizens and its affecting factors. *Master's thesis*, Alzahra University. [In Persian]
- Chan, Y. K., and P. L. Lee. (2006). "Network Size, Social Support and Happiness in Later Life", *Journal of Happiness Studies*, 7: 87-112.
- Cowan, R. (2005). *The dictionary of urbanism*, Illustrated by Lucinda Rogers, Preface by Sir Peter Hall, Streetwise Press
- Diener, E.D. and Suh. (1997). Measuring quality of life, social Indicators Research, no.
- Diener, E. and E. M. Suh. (1997). "Measuring Quality of Economic Life", *Social Indicators Research*, 40: 189-216.
- Foo Tuan Seik. (2000). Subjective assessment of urban quality of life in Singapore, *Habitat International*, 24, pp 31-49
- Foo Tuan Seik. (2000). Subjective assessment of urban quality of life in Singapore, *Habitat International*, 24, pp 31-49
- Fortier, M. S., & Vallerand, R. J., & Guay, F. (1995). Academic motivation and school performance: Toward a structural model. *Journal of Contemporary Educational Psychology*, 20, 257-274.
- Ghaffari, G., & Omid, R. (2009). *Quality of life as a social development indicator*. Shirazeh Publishing. [In Persian]
- Ghalibaf, M., Rostaei, M., Ramadanzadeh Lasboei, M., & Taheri, M. (2011). Evaluating urban quality of life (Case study: Yaftabad neighborhood, Tehran). *Geography Journal*, 31, 33-54. [In Persian]
- Gossling, T & Rutten, R. (2007). "Innovation in regions", *European planning studies*, Vol. 15, No .2, February.
- Gough, I. (1998). *What are human needs?*, Franklin, J, social policy and social justice, Cambridge, policy.
- Hazarjaribi, J. (2011). Examining the sense of social justice and its affecting factors (Case study: Tehran). *Applied Sociology*, 43(3), 41-61. [In Persian]

- Jajarmi, K., & Kalkateh, E. (2006). Evaluating quality of life indicators in cities from citizens' perspective (Case study: Gonbad Kavous). *Geography and Development Journal*, 8, 5-18. [In Persian]
- Latifi, S. (2009). The concept of urban quality of life: Definitions, dimensions and its measurement in urban planning. *Human Geography Research Quarterly*, 4, 65-80. [In Persian]
- Lee, Y. J. (2008). Subjective quality of life measurement in Taipei, *Building and environment*, 43(7).
- Majidi, S., & Lahsaizadeh, A. (2006). The relationship between contextual variables, social capital and satisfaction with quality of life: A case study in Fars province villages. *Village and Development Journal*, 9(4), 91-135. [In Persian]
- Massam, B. H. (2002). Quality of life: Public planning and private living. *Progress in planning*, 58: 141-227
- Mohseni, R. (2009). Prioritizing urban problems and damages in Iran: Case study of Gorgan city. *Social Sciences Research Journal*, 3, 23-43. [In Persian]
- Niazi, M., & Dalal Khorasani, M. (2012). Investigating socio-cultural factors affecting citizens' quality of life. *Iranian Journal of Cultural Studies & Communication*, 27, 198-229. [In Persian]
- Rapley, M., & Hopgood, L. (2003). Quality of life in community-based service in rural Australia. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 22(2), 125-141.
- Rapley, M., & Hopgood, L. (2003). Quality of life in community-based service in rural Australia. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 22(2), 125-141.
- Rezvani, M., Shakiba, A., & Mansourian, H. (2008). Evaluating quality of life in rural areas. *Social Welfare Quarterly*, 30-31, 35-59. [In Persian]
- Rinner, C. (2007). A Geographic Visualization Approach to Multi-criteria Evaluation of Urban Quality of Life, *International Journal Geographic Information Systems*, 21(8), 907-919.
- Robinson, K. (2012). Needs and quality of life, *Journal of happiness*
- Ryan, R. & E. L. Deci. (2000). Self-determination Theory and Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-being. *American Psychologist*. Vol. 55(1), 68-78.
- Sadeghpour, H., Maaref, R., & Ashrafian, H. (2001). Knowledge, attitude and practice comparison of women aged 15-49 in Shahr-e Salem and Dolatabad regions regarding health programs in Rey county. *Medical School Journal*, 5, 40-46. [In Persian]
- Schyns, P. & Jeroen B. (2004). Measuring Quality Of Life in Amsterdam from the viewpoint of participation, The Amsterdam bureau for Research a statistics/ Social and Cultural Planning Office
- Schyns, P. (1998). "Cross National Differences in Happiness", *SocialIndicators Research*,

4343-26.

Sirgy, M. Joseph, R., & Swain, D. (2006). *Community quality of life indicators*, Publication Springer

Ulengin, B., Fusun, U., & Umit, G. (2001). A multi-dimensional approach to urban quality of life: The case of Istanbul, *European Journal of Operational Research* 130 , 361-374

Wu, C. H., & Yao, G. (2006). Do we need to weight satisfaction scores with importance ratings in measuring quality of life? *Social Indicators Research*, 78(2), 305–326.

تحلیل وضعیت شاخص‌های عینی و ذهنی کیفیت زندگی در فضاهای شهری

(مطالعه موردی: محلات منتخب کلان‌شهر تهران)

بهروز محمدی کزج^۱، آرش ثقفی اصل^{۲*}، اکبر عبدالله‌زاده طرف^۳، داریوش ستارزاده^۴

^۱ گروه شهرسازی، پردیس بین‌الملل تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران، b.mohammadi10@yahoo.com

^{۲*} (نویسنده مسئول) استادیار، گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران، a.saghafi@iaut.ac.ir

^۳ استادیار، گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، واحد تبریز، دانشگاه آزاد، تبریز، ایران، taraf1981@iaut.ac.ir

^۴ استادیار، دانشکده هنر و معماری، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران، sattarzadeh@iaut.ac.ir

چکیده

کیفیت زندگی شهری، رویکردی جامع در ابعاد گوناگون کالبدی، اجتماعی- فرهنگی و اقتصادی است. یکی از ضروریات برنامه‌ریزی شهری در مناطق شهری ارتقای شاخص‌های کیفیت زندگی است. کیفیت زندگی دارای ابعاد مادی و معنوی یا عینی و ذهنی شامل محیط طبیعی به‌عنوان محیط بستر، کیفیت ساخت‌وسازها، اقتصاد، تأسیسات و تجهیزات و جنبه‌های روحی و روانی است. این مقاله از نوع تحلیلی و پیمایشی است. روش‌های جمع‌آوری، تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات توسط نرم‌افزارهای SPSS، Excel و تحلیل‌های آماری t-test است؛ تعداد نمونه آماری با تعداد کل جمعیت شهر تهران براساس سرشماری ۱۳۹۵ مرکز آمار ایران ۸۶۹۳۷۰۷ نفر می‌باشد، تک‌نمونه‌ای است. استفاده از فرمول کوکران ۲۶۲ نفر از شهروندان محلات منتخب کلان‌شهر تهران و به‌صورت تصادفی ساده است. یافته‌های حاصل از تجزیه و تحلیل پرسشنامه و تحلیل واریانس داده‌ها و آزمون T نشان می‌دهد که کیفیت زندگی شهری محلات منتخب خانی‌آباد نو، رسالت، دولت‌خواه، استاد معین، مهرآباد و شهید دستغیب در هر دو بُعد ذهنی و عینی کیفیت زندگی پایین‌ترین وضعیت را دارند. محلات حصارک، اکباتان، ارم، صادقیه و پردیسان دارای وضعیت متوسط در ابعاد ذهنی و عینی کیفیت زندگی هستند. نتایج به‌دست آمده از تحقیق نشان می‌دهد محلات گیشا، ونک، جردن و قلهک از وضعیت مطلوب کیفیت زندگی در دو بُعد عینی و ذهنی برخوردارند. بیشترین رضایتمندی شهروندان از نظر عینی در بُعد کالبدی و از نظر ذهنی در بُعد اجتماعی- فرهنگی کم‌ترین میزان را داراست. در نتیجه، برنامه‌ریزی‌های همه‌جانبه اجتماعی، اقتصادی و کالبدی با مشارکت شهروندان برای ارتقای کیفیت زندگی ضروری است.

اهداف پژوهش:

۱. ارائه الگویی برای تبیین عوامل مؤثر بر کیفیت زندگی شهری در مقیاس محلات منتخب شهر تهران.
۲. تدوین معیارها و شاخص‌های سنجش کیفیت زندگی شهری در مقیاس محلات منتخب شهر تهران.

سوالات پژوهش:

۱. معیارها و شاخص‌های سنجش کیفیت زندگی شهری در مقیاس محلات کلان‌شهر تهران چیست؟
۲. چه راهکارهایی جهت ارتقای کیفیت زندگی شهری در سطح محلات کلان‌شهر تهران وجود دارد؟

اطلاعات مقاله

مقاله پژوهشی

شماره ۵۵

دوره ۲۱

صفحه ۵۲۵ الی ۵۴۳

تاریخ ارسال مقاله: ۱۴۰۰/۰۱/۱۳

تاریخ داوری: ۱۴۰۰/۰۳/۱۷

تاریخ صدور پذیرش: ۱۴۰۰/۰۵/۳۰

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۷/۰۱

کلمات کلیدی

شاخص‌های کیفیت زندگی، بُعد ذهنی، بُعد عینی، محلات منتخب، کلانشهر تهران.

ارجاع به این مقاله

محمدی کزج، بهروز، ثقفی اصل، آرش، عبدالله‌زاده طرف، اکبر و ستارزاده، داریوش. (۱۴۰۳). تحلیل وضعیت شاخص‌های عینی و ذهنی کیفیت زندگی در فضاهای شهری (مطالعه موردی: محلات منتخب کلان‌شهر تهران). مطالعات هنر اسلامی، ۲۱(۵۵)، ۵۲۵-۵۴۳.

[dori.net/dor/20.1001.1.*
***** ***/](https://doi.org/10.22034/IAS.2021.293514.1650)

[dx.doi.org/10.22034/IAS
.2021.293514.1650](https://dx.doi.org/10.22034/IAS.2021.293514.1650)

** این مقاله برگرفته از رساله دکتری/ پایان‌نامه "بهروز محمدی کزج" با عنوان "تحلیل وضعیت شاخص‌های عینی و ذهنی کیفیت زندگی در فضاهای شهری (مطالعه موردی: محلات منتخب کلان‌شهر تهران)" است که به راهنمایی دکتر "دکتر آرش ثقفی اصل استاد راهنما" و مشاوره دکتر "دکتر اکبر عبدالله‌زاده طرف استاد مشاور" در "دانشگاه آزاد اسلامی" واحد "پردیس بین‌الملل تبریز" در حال انجام است.

مقدمه

یکی از ضروریات برنامه‌ریزی شهری در مناطق شهری، ارتقای شاخص‌های کیفیت زندگی است. کیفیت زندگی دارای ابعاد مادی و معنوی یا عینی و ذهنی شامل محیط طبیعی به‌عنوان محیط بستر، کیفیت ساخت‌وسازها، اقتصاد، تأسیسات و تجهیزات و جنبه‌های روحی و روانی است. ارتقای کیفیت زندگی در فضاهای شهری با ساماندهی این ابعاد کالبدی و شاخص‌ها موجب آسایش و آرامش جامعه می‌شود. افزایش و رشد سریع جمعیت، توأم با گسترش شهرنشینی و شهری‌شدن جهان، مشکلات فراوانی در کشورهای مختلف، به‌ویژه کشورهای جهان سوم ایجاد کرده است. شهرها با افزایش ناهنجاری اجتماعی، کم‌رنگ‌شدن هویت و حس تعلق اجتماعی، کمبود مسکن و گسترش آلودگی‌های شهری و اسکان غیررسمی، کاهش ایمنی و امنیت شهرها، گسترش مشکلات اکولوژی اجتماعی و محیطی و در مجموع کاهش کیفیت زندگی مواجه می‌شوند (Sarraf, ۲۰۰۳). با توجه به توسعه و گسترش شهرها در کشورهای پیشرفته و روبه‌پیشرفت، مطالعات کیفیت زندگی به ابزار مهمی برای برنامه‌ریزی و مدیریت شهرهای پایدار و قابل زیست تبدیل شده است (Hatami Nejad et al, ۲۰۱۲). کیفیت زندگی شهری، مقوله‌ای میان‌رشته‌ای، پیچیده، چندبعدی و مرتبط با جنبه‌های ذهنی (کیفی) و عینی (کمی) است که تعاریف و مفاهیم متعددی در مورد آن ارائه شده است. کیفیت زندگی ارتباط متقابل میان جامعه، سلامت، اقتصاد و شرایط محیطی است که انسان و توسعه اجتماعی را تحت تأثیر قرار می‌دهد (Schyns & Jeroen, ۲۰۰۴). کیفیت زندگی شهری احساس خوبی است از ترکیبی از عوامل مرتبط با حس مکان یا هویت مکان از قبیل خاطر جمع، حس تعلق، دسترسی‌ها و غیره (Proff & Power, ۱۹۹۲). در تعریفی دیگر، می‌توان کیفیت زندگی شهری را معادل احساس رضایت کلی از زندگی دانست (Foo, ۲۰۰۰).

هدف اصلی طرح‌های توسعه شهری، تأمین رفاه نسبی شهروندان و بهبود کیفیت زندگی شهری و رضایت‌مندی سکونتی در محلات و مناطق شهری است. برای این منظور مدیریت شهری همیشه بر آن بوده است تا به مدد راهبردها، سیاست‌ها و برنامه‌های درون‌سازمانی و بین‌سازمانی در تعامل با سایر نهادهای تأثیرگذار بر توسعه شهری به این هدف دست یابد و محیط شهری زیست‌پذیر را برای ساکنان آن برنامه‌ریزی کند. علاوه بر برنامه‌ها و طرح‌های توسعه شهری، برنامه‌های سازمان‌ها و نهادهای دولتی و خصوصی نیز که به‌نوعی با جامعه شهری و ساکنین آن در ارتباط بوده‌اند کیفیت زندگی شهروندان را تحت تأثیر قرار داده‌اند. بدین ترتیب، شناخت و سنجش کیفیت زندگی در تهران که معلول عواملی همچون اقدامات مدیریت شهری و سایر نهادهای دولتی و خصوصی است، موضوع بسیار حیاتی است و می‌تواند زمینه‌ای برای ترسیم نقشه راه مدیریت شهری و سایر نهادهای مسئول در جهت آگاهی از وضعیت موجود و اقدام برای تحقق وضعیت مطلوب باشد (آخوندی و دیگران، ۱۳۹۳).

کلان‌شهر تهران به‌عنوان پایتخت ایران ۱۵/۵ درصد از جمعیت شهری کشور را به خود اختصاص داده است و در سده اخیر تحت تأثیر تحولات شهرنشینی و شهرسازی گوناگونی قرار گرفته است که هرکدام به‌نوبه خود در مقاطع زمانی مختلف کیفیت محیط شهری را دستخوش تغییر کرده‌اند. در این پژوهش به شناسایی و تبیین عوامل مؤثر بر کیفیت

زندگی شهری در مقیاس محلات کلان‌شهر تهران خواهیم پرداخت. بر این اساس، اهداف مقاله را می‌توان در شناسایی، استخراج و تبیین شاخص‌ها و سنجه‌های کیفیت زندگی شهری در محلات تهران براساس شرایط خاص هرکدام از آن‌ها، اندازه‌گیری و تبیین کیفیت زندگی از منظر شهروند تهرانی به تفکیک نواحی شهرداری تهران در نظر گرفت. بررسی پیشینه پژوهش حاکی از این است که تاکنون اثر مستقلی با این عنوان به رشته تحریر درنیامده است.

۱. کیفیت زندگی شهری

در مورد کیفیت زندگی شهری باید خاطر نشان کرد که این مفهوم بسیار انتزاعی است که نمی‌توان برای آن تعریفی جامعه و مانع ارائه داد (Majedi et al, ۲۰۰۵). همچنین این مفهوم، چندوجهی، نسبی و متأثر از زمان و مکان و ارزش‌های فردی و اجتماعی است که از یک‌سو، ابعاد عینی و بیرونی و از سوی دیگر، ابعاد ذهنی و درونی دارد؛ از این رو ارائه تعریف جامعه برای آن آسان نیست (Rezvani & Mansorian, ۲۰۰۷).

رضایت کلی افراد از زندگی و بهزیستی یا عدم بهزیستی مردم و محیط زندگی آن‌ها برخی از تعاریف مورد استفاده برای کیفیت زندگی هستند (Das, ۲۰۰۸; Foo, ۲۰۰۰). بدون شک زمانی می‌توان از این مفهوم در برنامه‌ریزی‌های شهری استفاده کرد که چارچوبی مناسب و قابل اطمینان برای سنجش آن تدوین شود. مفهوم کیفیت زندگی شهری با توسعه پایدار شهری همگرایی بسیاری دارد و حتی می‌توانند به‌جای هم به کار روند کیفیت زندگی شهری در واقع به معنای «قابلیت زندگی» یک مکان مطرح می‌شود (Lotfi, ۲۰۰۸). به عبارتی، در یک جامعه شهری، کیفیت زندگی برگرفته از تجربه مشترک ساکنان شهر از محیط شهر (مثلاً: کیفیت هوا، آب، ترافیک، فرصت‌های تفریحی، شغلی و غیره) و سطح توانایی شهر در پاسخگویی به اهداف مورد نظر ساکنان شهر می‌باشد. فقدان تعریفی استاندارد از مفهوم کیفیت زندگی، باعث شده است که گاه از واژه‌هایی نظیر رفاه، سطح زندگی، رضایت‌مندی از زندگی و مانند این‌ها نیز به‌جای واژه کیفیت زندگی در متون مطرح در این زمینه استفاده شود. برخی از صاحب‌نظران واژه کیفیت زندگی را در رشته‌ای پیوسته از مفاهیم قرار می‌دهند، برخی دیگر، این‌گونه استدلال می‌کنند که کیفیت زندگی، مفهومی چندبعدی است؛ کیفیت زندگی، موضوعی چند رشته‌ای و چند شاخه‌ای است و از این رو مفهومی چندبعدی است (Ulengin, ۲۰۰۱).

در لغت‌نامه دهخدا (۱۳۸۵) واژه کیفیت به معنی چگونگی و حالت وضعی که حاصل باشد در چیزی و در فرهنگ معین (۱۳۸۲) به معنی چگونگی آمده است. واژه کیفیت در لاتین (Quality) به معنی چیزی، خصوصیت، طبیعت، نوع، ظرفیت، تعریف، صفت، نهاد و چگونگی است (QOL). از نظر واژه به معنی چگونگی زندگی است و دربرگیرنده تفاوت‌های آن است که برای هر فرد منحصر به فرد بوده و با دیگران متفاوت است (فتاحی، ۱۳۸۹). فرهنگ انگلیسی آکسفورد برای واژه کیفیت چهار معنی ارائه می‌دهد؛ ۱- درجه خوبی و ارزش چیزها؛ ۲- خوبی و کمال به مفهوم عام، ۳- صفات و خصوصیات و ۴- جنبی ویژه و علائم مشخصه و ممیزه (Oxford, ۲۰۰۷). واژه کیفیت زندگی سرچشمه روشنی ندارد. کیفیت زندگی اگرچه جذابیت و معنی عام دارد، اما یک تعریف پذیرفته عام ندارد. کیفیت زندگی یک

فرد به حقایق عینی و خارجی زندگی‌اش و دریافت‌ها و ادراکات درونی و ذهنی او از این عوامل و نیز از خودش وابسته است (لطفی، ۱۳۸۸).

از دهه ۱۹۳۰، محققان با روش‌ها و رویکردهای متنوع، کیفیت زندگی را مطالعه کرده‌اند. آنان کوشیده‌اند تا اجزاء و عناصر کیفیت زندگی را معین نمایند و مناطق جغرافیایی مانند شهرها، ایالات و کشورها را به‌وسیله شاخص‌های کیفیت زندگی مقایسه کنند (Liu, ۱۹۷۶; Boyer and Savageau, ۱۹۸۱; Blomquist, ۱۹۸۸; Stover and Leven, ۱۹۹۳; Sufian, ۱۹۹۳). به لحاظ دانشگاهی، مفهوم کیفیت زندگی شهری به‌عنوان یک زمینه تحقیقی از اوایل دهه ۱۹۶۰ میلادی مطرح شد. گزارش کمیته ریاست جمهوری آمریکا در راستای تحقق اهداف ملی این کشور و کار پژوهشی بایر در سال ۱۹۶۰ میلادی درباره آثار ثانویه برنامه‌های محیط‌زیست در آمریکا به‌عنوان اولین کارهایی نام برده می‌شوند که پیشگام توجه به موضوع کیفیت زندگی بوده‌اند. (Schuessler and Fisher, ۱۹۸۵).

به‌طور کلی محققان مختلف به‌تناسب تخصص و زمینه کاری خود تعاریف متفاوتی از کیفیت زندگی ارائه داده‌اند. گروه مؤسسه ملی سلامت عمومی و محیط‌زیست هلند مدعی است که کیفیت زندگی عبارت است از مسائل عینی همراه با تجهیزات غیرمادی زندگی که به‌نحوی مطابق با ادراکات شخص در مورد سلامت، محیط زندگی، کار، خانواده و ... تعیین شده است (RIVM, ۲۰۰۲). به هر ترتیب، کیفیت زندگی مفهوم گسترده‌ای است که دارای معانی گوناگون برای افراد و گروه‌های مختلف است. برخی آن را به‌عنوان قابلیت زیست‌پذیری یک ناحیه، برخی دیگر به‌عنوان سنجه‌هایی برای میزان جذابیت و برخی به‌عنوان رفاه عمومی، بهزیستی اجتماعی، شادکامی، رضایتمندی و غیره، تفسیر کرده‌اند (Epley and Menon, ۲۰۰۸). همچنین کیفیت زندگی ممکن است احساس خوب‌بودن از ترکیبی از عوامل مرتبط با حس مکان یا هویت مکان از قبیل خوانایی، خاطره جمعی و حس تعلق تاریخی باشد. چیزی که در اینجا بسیار اهمیت دارد، ارتباط مستقیم عاطفی ما با محیط ساخته‌شده اطراف است، به‌عبارت‌دیگر احساس ما یا واکنش احساسی بین ما و فرم محیط و اجزای اصلی آن است (Proffitt and Power, ۱۹۹۲).

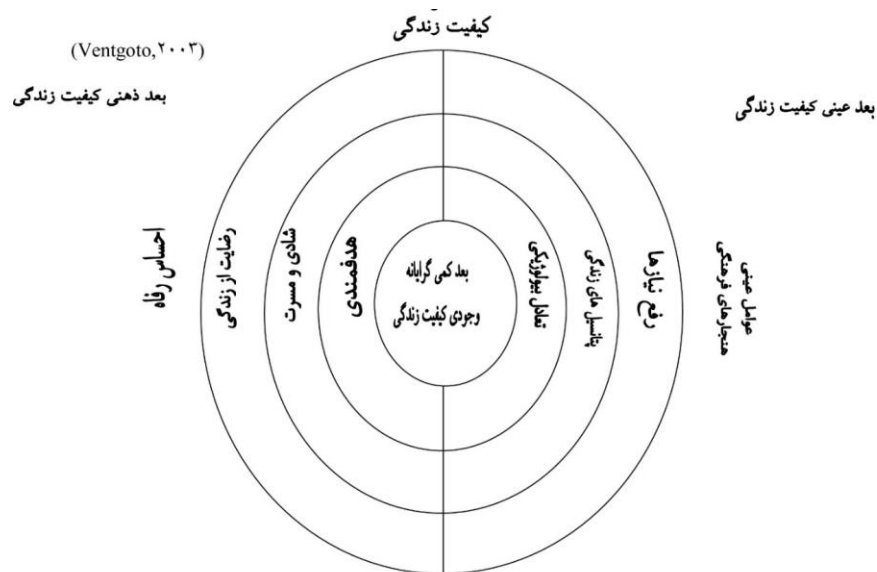
جدول شماره ۱: خلاصه آرای محققان و مؤسسات در رابطه با کیفیت زندگی شهری، مأخذ: نگارنده

پدیدآورنده	عنوان پژوهش	خلاصه نتایج
موسسه ملی سلامت عمومی و محیط‌زیست هلند (RIVM, ۲۰۰۲)	کیفیت زندگی	کیفیت زندگی عبارت است از مسائل عینی همراه با تجهیزات غیرمادی زندگی که به نحوی مطابق با ادراکات شخص در مورد سلامت، محیط زندگی، کار، خانواده و ... تعیین شده است.
سازمان بهداشت جهانی WHO, ۱۹۹۳	کیفیت زندگی	کیفیت زندگی، ادراک فرد از موقعیت زندگی خود در چارچوب نظام‌های فرهنگی و ارزشی است که در آن زندگی می‌کند و با اهداف، معیارها و دغدغه‌های او رابطه دارد. این امر بسیار گسترده است و به شیوه‌های پیچیده، تحت تأثیر سلامت فیزیکی، حالت روانی و میزان استقلال و روابط او با جنبه‌های مهم محیط وی قرار دارد
بحرینی و طبیبیان (۱۳۷۷)	مدل ارزیابی کیفیت محیط‌زیست شهری	محققان این پژوهش به مدل درختی (مدل کاربردی با تکیه بر میزان وسیعی از اطلاعات) دست‌یافته‌اند که در پایین‌ترین سطح آن سنجه‌ها قرار دارند. ارزش‌گذاری این سنجه‌ها در یک حرکت جمع شونده از پایین به بالا منجر به رقمی می‌شود که آن رقم مبین کیفیت محیط شهری است.
پاکزاد (۱۳۷۸)	کیفیت محیط شهری مطالعه معوقه شهروندان	در این مقاله کیفیت محیطی و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری طراحی شهری بررسی و در نهایت ارتقاء کیفی محیط‌های شهری را یکی از وظایف طراحان شهری و از دغدغه‌های آنان دانسته و دوران سیطره می‌داند کمیت را تمام شده می‌داند.
رفعیان و دیگران (۱۳۹۱)	ارزیابی کیفیت مناطق شهری در برخورداری از فضاهای عمومی با استفاده از نمودار وزنی ورونی: نمونه موردی شهر قدیم لار	این مقاله با محاسبه ارزش کیفی و با استفاده از نمودار وزنی ورونی مناطق کم‌تر برخوردار شهر لار از نظر دسترسی به فضاهای عمومی تعیین شده است.
سوسیه (۲۰۰۴)	تحلیلی بر استفاده از فناوری و کیفیت زندگی در غرب تگزاس	به این نتیجه رسد که استفاده از اینترنت و کامپیوتر به‌عنوان متغیرهای مستقل، باعث افزایش کیفیت زندگی می‌شود. (Fanni, ۲۰۱۵)
لی (۲۰۰۸)	کیفیت زندگی شهری	کیفیت زندگی شهری را در هشت متغیر بررسی می‌کند و به این نتیجه می‌رسد که تمامی متغیرها بر روی کیفیت زندگی تأثیرگذارند و برحسب برخورداری از این متغیرها، کیفیت زندگی نیز به‌مراتب بالاتر است. (Fanni, ۲۰۱۵)
دا (۲۰۰۸)	کیفیت زندگی شهری	بر پارامترهای رشد هوشمند شهری تأکید دارد و به این نتیجه می‌رسد که ارتقاء دسترسی به نیازهای روزمره در سطح محلات، منجر به ارتقاء ابعاد کیفیت زندگی شهری می‌گردد. (Fanni, ۲۰۱۵)
قالیباف و همکاران (۱۳۹۰)	ارزیابی کیفیت زندگی شهری مطالعه موردی: محله یافت‌آباد	وضعیت کیفیت زندگی در منطقه مورد مطالعه در زمینه‌های محیطی، اقتصادی، اجتماعی از دید جامعه مطلوب نبوده و تنها وضعیت حمل‌ونقل و ارتباطات از دید جامعه نمونه در حد متوسط ارزیابی شده است.

جدول شماره ۲. رویکردهای کیفیت زندگی شهری

مفاهیم اصلی	ویژگی‌های راهبردی	مفاهیم اصلی رویکرد
عاملیت‌گرایی	<ul style="list-style-type: none"> بیشتر ناظر بر ذهنیات، قابلیت‌ها و توانمندی‌های افراد است و نه شرایط ساختاری، فردگرایی روان‌شناختی اجتماعی و محیط پیرامونی 	فردگرایی روان‌شناختی
مطلوبیت‌گرایی	<ul style="list-style-type: none"> انتخاب امکانات و گزینه‌هایی که فراوان‌ترین لذت را برای بیشترین افراد ایجاد کند. بیشتر معطوف به چگونگی به حداکثر رساندن بهره و خیر عمومی معطوف است. به‌جای تحمیل ارزش‌های جامعه، به هر فرد اجازه می‌دهد که به انتخاب‌های خاص خود بپردازد 	اصل سودمندی اصل انتخاب
ارزش‌های عام	<ul style="list-style-type: none"> فراهم آوردن این امکان که زندگی خوب چگونه است و چگونه می‌تواند بهتر شود. هدفمند ساختن و سمت‌وسو بخشیدن به زندگی انسان. نشان دادن نمایی کلی از عوامل تشکیل‌دهنده کیفیت زندگی 	تأکید بر ارزش‌های انتزاعی و امور غیرواقعی تأکید بر جنبه عمومی ارزش‌ها
نیازهای اساسی	<ul style="list-style-type: none"> تأکید بر تأمین نیازهای اولیه و اساسی مانند تغذیه، مسکن و بهداشت مناسب بودن برای سنجش کیفیت زندگی اولیه در کشورهای بسیار محروم مفهومی کامل و فراگیر را از کیفیت زندگی ارائه نمی‌دهد. 	تأکید بر ارزش‌ها و امور واقعی تمرکز بر کالا و خدمات
توسعه انسانی	<ul style="list-style-type: none"> هدف اصلی در این رویکرد بهزیستی انسان است و انسان فعل و منبع اصلی توسعه به شمار می‌آید. حوزه‌های مورد مطالعه این رویکرد بیشتر آموزش، بهداشت و اشتغال است. 	مردم‌گرا بودن توسعه
نیازهای اساسی	<ul style="list-style-type: none"> شاخص اصلی در این رویکرد امید به زندگی است تأمین نیازها در واقع پیش‌نیاز مشارکت در تأمین اجتماعی است. همه افراد دارای حق مسلم در تأمین نیازهایشان هستند. 	مکمل بودن نیازها آزادی انتخاب و تصمیم‌گیری
رویکرد قابلیت	<ul style="list-style-type: none"> محور اصلی این رویکرد، تأکید بر مجموعه قابلیت‌هایی است که شخص توان آن را دارد یا باید داشته باشد. گسترش آزادی، چه به‌عنوان هدف اولیه و چه به‌مثابه ابزار اصلی توسعه، باید در نظر گرفته شود. در این رویکرد در ارزیابی سیاست‌گذاری‌ها، به‌جای متمرکز شدن صرف بر وضعیت ذهنی افراد بر آنچه این‌ها می‌توانند انجام دهند تمرکز می‌گردد. 	تأکید بر مفهوم‌سازی کیفیت زندگی تأکید بر توانایی افراد در دست‌یابی به کارکردهای موردنظر
رویکردهای ساختارگرا	<ul style="list-style-type: none"> مفهومی کامل و فراگیر را از کیفیت زندگی ارائه می‌کند که تمام حوزه‌های مؤثر بر کیفیت زندگی را در برمی‌گیرد. کیفیت زندگی در معنای واقعی نمی‌تواند مستقل از مناسبات، روابط یا پیوندهای مشترک اجتماعی باشد. تأکید بر اینکه کیفیت زندگی فراتر از مفهوم فرایندها و دستاوردها و تحقق فردی است. 	کلیت‌گرایی و فراگیر بودن کیفیت زندگی

استخراج دو مدل نظری مبادرت ورزیده که مدل اولی کیفیت زندگی ذهنی می‌باشد که متغیرهای آن با توجه به نظریات تحقیق در نظر گرفته شده است. در این مدل علاوه بر متغیر کیفیت زندگی به‌عنوان متغیر وابسته از نظریه نیازهای چلبی به‌عنوان متغیر مستقل استفاده شده است. چلبی معتقد است تأمین چهار نیاز مادی، شناختی، رابطه‌ای و امنیتی بر کیفیت زندگی افراد مؤثر است.

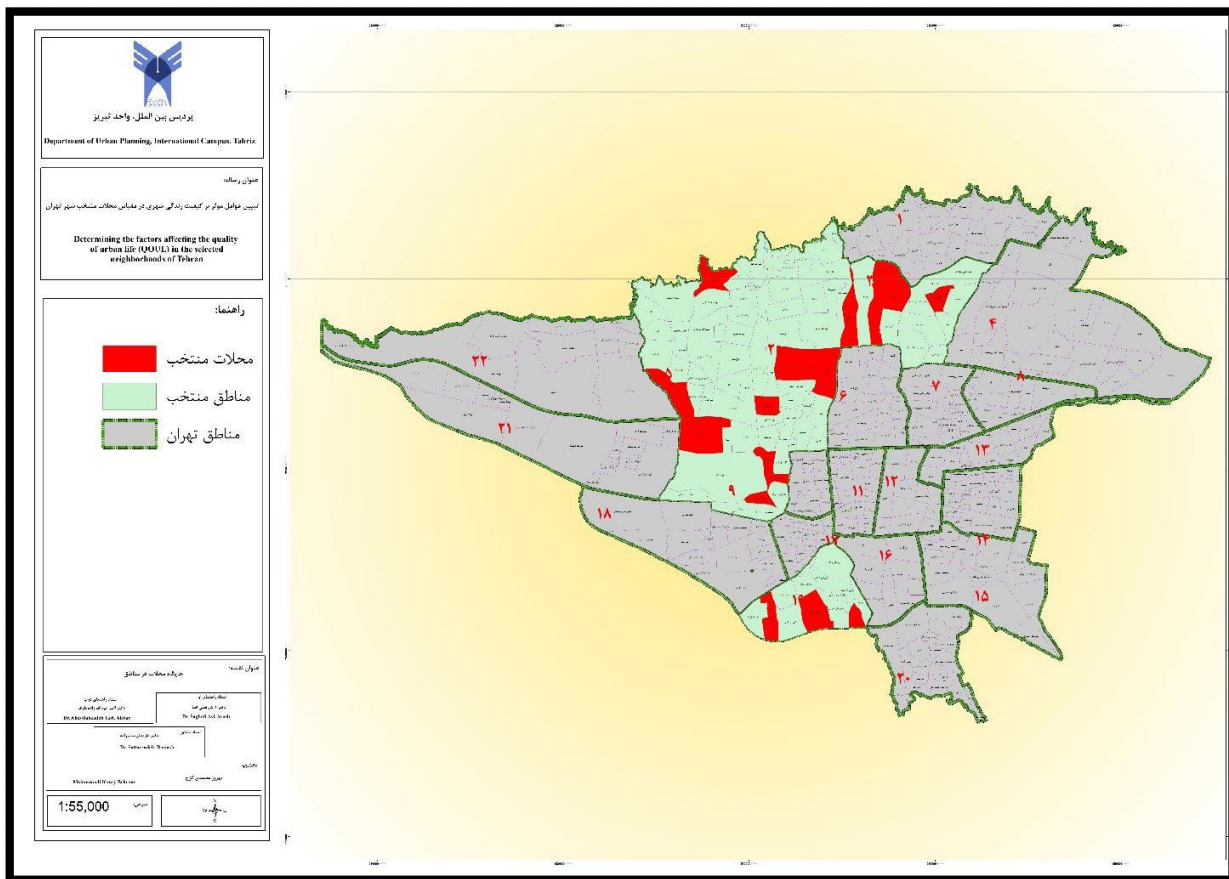
شکل شماره ۱: مدل تلفیقی کیفیت زندگی (پور طاهری و همکاران، ۱۳۹۰).

مدل نظری و متغیرهای پژوهش براساس یافته‌های مطالعات پیشینیان و بومی‌سازی آن‌ها در محلات منتخب تهران به‌صورت جدول زیر ارائه می‌گردد.

شهر تهران با وسعت ۷۵۱ کیلومترمربع در مرکز کشور، پرجمعیت‌ترین شهر (با ۸۶۹۳۷۰۶ نفر) و پایتخت کشور محسوب می‌گردد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). این شهر ۰.۰۵ درصد از مساحت کشور و ۱۰.۸۸ درصد از جمعیت کشور را دربرگرفته است. از نظر مختصات جغرافیایی، شهر تهران در ۵۱ درجه و ۱۷ دقیقه تا ۵۱ درجه و ۳۳ دقیقه طول خاوری و ۳۵ درجه و ۳۶ دقیقه تا ۳۵ درجه و ۴۴ دقیقه عرض شمالی قرار دارد. گستره کنونی شهر از ارتفاع ۹۰۰ تا ۱۸۰۰ متری از سطح دریا امتداد یافته‌است؛ این ارتفاع از شمال به جنوب کاهش می‌یابد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). از دید ناهمواری‌های طبیعی، تهران به دو ناحیه دشتی و کوهپایه‌ای البرز تقسیم می‌شود و دارای اقلیم نیمه‌خشک است (سازمان هواشناسی، ۱۳۹۸).

نقشه شماره ۱. مناطق ۲۲ گانه تهران و جایگاه مناطق و محلات منتخب

دربارهٔ سنجش و سطح توسعه‌یافتگی مناطق ۲۲ گانه شهر تهران نیز مطالعات متعددی با استفاده از رویکردها و شاخص‌های مختلف و همچنین منابع داده‌های متفاوت برای دوره‌های زمانی خاص انجام گرفته است که به‌طور خلاصه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ✓ مرصومی (۱۳۸۳) در بررسی توسعه‌یافتگی و عدالت اجتماعی شهر تهران.
  - ✓ فیروزآبادی و ایمانی جاجرمی (۱۳۸۵) با استفاده از ۵ شاخص نرخ اشتغال، هزینه ناخالص خانوار، اشتغال زنان، نسبت شاغلین به کل و نرخ رشد خانوار.
  - ✓ راغفر و همکارانش (۱۳۸۸) بررسی فقر کودکان در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران.
  - ✓ رفیعیان و شالی (۱۳۹۱) تحلیل فضایی سطح توسعه‌یافتگی مناطق شهری تهران.
  - ✓ سیفالدینی و همکارانش (۱۳۹۲) بررسی شاخص‌های کیفیت مسکن (۱۷ شاخص) در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران.
  - ✓ مرصومی و خزایی (۱۳۹۳) بررسی توزیع فضایی خدمات شهری و نقش آن در توسعه پایدار شهر تهران.
- حاصل مطالعات آن‌ها در زمینه توسعه‌یافتگی مناطق تهران براساس شاخص‌ها از جمله کیفیت مسکن، پایداری شهری، رفاه اجتماعی، شاخص‌های اقتصادی و... به صورت جدول زیر می‌باشد.

جدول شماره ۳. رتبه‌بندی مناطق براساس شاخص توسعه‌یافتگی مطالعات پیشین

منطقه	رتبه کلی براساس شاخص توسعه‌یافتگی	منطقه	رتبه کلی براساس شاخص توسعه‌یافتگی
۱	۳	۱۲	۱۱
۲	۱	۱۳	۱۰
۳	۲	۱۴	۱۲
۴	۶	۱۵	۱۳
۵	۵	۱۶	۱۸
۶	۴	۱۷	۲۲
۷	۷	۱۸	۱۹
۸	۹	۱۹	۲۱
۹	۲۰	۲۰	۱۴
۱۰	۱۶	۲۱	۱۷
۱۱	۸	۲۲	۱۵

منبع: الگوی فضایی نابرابری توسعه در مناطق ۲۲ گانه کلان شهر تهران: فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی - سال

هفتم، پاییز ۹۶، شماره ۶۶

کلان‌شهر تهران به پهنه‌های «شمال، مرکز و جنوب» در طرح‌های مختلف از جمله طرح جامع تهران (۱۳۸۵) براساس آمارها و شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی، ویژگی‌های فرهنگی و توزیع خدمات عمومی طبقه شده است؛ لذا براساس نمونه تصادفی مناطق انتخاب و از هر منطقه دو تا سه محله به عنوان محلات مورد بررسی در این پژوهش انتخاب می‌شوند که دارای شرایط تعمیم به سایر محلات و مناطق داشته باشند. رتبه‌های انتخاب شده به صورت تصادفی به

ترتیب ۱-۲-۵-۲۰-۲۱ می‌باشد که مناطق ۲ و ۳ در پهنه شمالی، منطقه ۵ در پهنه مرکزی و مناطق ۹ و ۱۹ در پهنه جنوبی کلان‌شهر تهران واقع شده‌اند. رتبه ۱ = منطقه ۲ رتبه ۲ = منطقه ۳ رتبه ۵ = منطقه ۵ رتبه ۲۰ = منطقه ۹ رتبه ۲۱ = منطقه ۱۹. از هر منطقه به صورت تصادفی ۳ محله انتخاب شده است.

جدول شماره ۴. نام محله (های) مورد بررسی در شهر تهران

منطقه	نام محله / محلات منتخب
۲	صادقیه- گیشا- پردیسان
۳	ونک- جردن- قلهک
۵	حصارک- اکباتان- ارم
۹	استاد معین- مهرآباد- شهید دستغیب
۱۹	خانی آباد نو- دولت خواه- رسالت

۳. روش تحقیق، تحلیل و ارزیابی

روش تحقیق مبتنی بر روش توصیفی- تحلیلی می‌باشد. جمع‌آوری داده‌ها به صورت اسنادی (بررسی آمارنامه‌ها، اسناد و نقشه‌ها و پیمایشی (پرسش‌نامه، مصاحبه و مشاهده) از شهروندان محلی انجام شده است. در تجزیه و تحلیل اطلاعات نیز از آزمون‌های آماری توصیفی (میانگین و واریانس) و استنباطی آزمون T استفاده شده است. مناطق ۲ و ۳ به به عنوان مناطق مرفه شهر تهران، منطقه ۵ به عنوان یکی از مناطق متوسط شهری (و منطقه ۹ و ۱۹ تهران) به عنوان مناطق فقیرنشین شهری است. در انتخاب جامعه آماری سعی شده است از هر یک از مناطق مرفه‌نشین، متوسط و فقیرنشین شهر تهران، براساس شاخص دسترسی به انواع خدمات عمومی در بعد عینی، مورد بررسی قرار گیرد.

در ارزیابی مناطق مورد مطالعه به لحاظ بُعد عینی کیفیت زندگی شهری، دسترسی، کیفیت مسکن، کیفیت محله، همبستگی اجتماعی، امور فرهنگی، کیفیت محیط شهری، بهداشت و درمان، آموزش، فضای سبز، آسیب‌های اجتماعی، حمل و نقل، ارتباطات و کیفیت تغذیه، از تحلیل واریانس یک‌راهه استفاده شده است، که نتایج حاصل از اجرای این آزمون جهت بررسی تفاوت پهنه‌ها به لحاظ بعد عینی، در جدول شماره زیر آورده شده است.

جدول شماره ۵: نتایج آزمون تحلیل واریانس یک‌راهه برای تحلیل بعد عینی

منبع تغییر	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	آماره F	مقدار احتمال (Sig)
بین گروه‌ها	۵۳۷۸/۲۹	۴	۱۳۴۴/۵۷	۳۰/۸۲۱	۰/۰۰۰
درون گروه‌ها	۱۱۲۵۵/۱۲	۲۵۸	۴۳/۶۳		
کل	۱۶۶۳۳/۴۱	۲۶۲			

باتوجه به نتایج جدول شماره ۵ مشاهده می‌شود که مقدار آماره F برابر ۳۰/۸۲۱ و مقدار احتمال آن برابر ۰/۰۰۰ است. چون مقدار احتمال کوچک‌تر از ۰/۰۱ می‌باشد؛ لذا با اطمینان ۹۹ درصد، میزان بعد عینی کیفیت زندگی شهری در

مناطق ۲، ۳، ۵، ۹ و ۱۹ شهر تهران به‌طور معناداری متفاوت است. به عبارت دیگر، مناطق مورد مطالعه به لحاظ بعد عینی کیفیت زندگی شهری، تفاوت و نابرابری بیشتری دارند. حال برای مقایسه این که میزان «بعد عینی کیفیت زندگی شهری» در کدام بین مناطق تفاوت معناداری دارد از آزمون تعقیبی توکی استفاده می‌شود. نتایج حاصل از انجام این آزمون در جدول شماره ۶ آورده شده است.

جدول شماره ۶: نتایج آزمون تعقیبی توکی برای بعد عینی کیفیت زندگی شهری

Sig	اختلاف میانگین‌ها (I-J)	منطقه (J)	منطقه (I)
۰/۰۰۰	۶/۵۸	۳	۲
۰/۰۱۴	۵/۶۸	۵	۲
۰/۰۰۰	۱۲/۳۵	۹	۲
۰/۰۰۰	۱۳/۸۳	۱۹	۲
۰/۹۸۰	-۰/۹۱	۵	۳
۰/۰۰۰	۵/۷۷	۹	۳
۰/۰۰۰	۷/۲۵	۱۹	۳
۰/۰۰۰	۶/۶۸	۹	۵
۰/۰۰۰	۸/۱۶	۱۹	۵
۰/۶۱۵	۱/۴۸	۱۹	۹

باتوجه به این جدول شماره ۶ مشاهده می‌شود که میزان «بعد عینی کیفیت زندگی شهری» در مناطق «۲ و ۳»، «۲ و ۵»، «۲ و ۹»، «۲ و ۱۹»، «۳ و ۹»، «۳ و ۱۹»، «۵ و ۹»، «۵ و ۱۹» و «۹ و ۱۹» تفاوت معناداری دارد. زیرا مقدار Sig آنها کوچک‌تر از ۰/۰۵ است.

در ارزیابی مناطق مورد مطالعه به لحاظ بعد ذهنی کیفیت زندگی شهری (احساس عزت‌نفس، احترام، عدالت، روابط خانوادگی و آزادی بیان، احساس عدالت و امنیت، احساس بهبودی ذهنی، وضعیت امنیت مالی (شغل) و وضعیت برخورداری از حقوق شهروندی) نیز از تحلیل واریانس یک‌راهه استفاده شده است. نتایج حاصل از اجرای این آزمون جهت بررسی تفاوت پهنه‌ها به لحاظ بعد ذهنی، در جدول زیر آورده شده است.

جدول شماره ۷: نتایج آزمون تحلیل واریانس یک‌راهه برای تحلیل بعد ذهنی

منبع تغییر	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	آماره F	مقدار احتمال (Sig)
بین گروه‌ها	۲۱۸/۳۲	۴	۵۴/۵۸	۸/۱۴۹	۰/۰۰۰
درون گروه‌ها	۱۷۲۷/۹۵	۲۵۸	۶/۷۰		
کل	۱۹۴۶/۲۷	۲۶۲			

باتوجه به نتایج این جدول مشاهده می‌شود که مقدار آماره F برابر $۸/۱۴۹$ و مقدار احتمال آن برابر $۰/۰۰۰$ است. چون مقدار احتمال کوچک‌تر از $۰/۰۱$ می‌باشد؛ لذا با اطمینان ۹۹ درصد، میزان بعد ذهنی کیفیت زندگی شهری در مناطق ۲، ۳، ۵، ۹ و ۱۹ شهر تهران به‌طور معناداری متفاوت است. به عبارت دیگر، مناطق مورد مطالعه به لحاظ بعد ذهنی کیفیت زندگی شهری، تفاوت و نابرابری بیشتری دارند. حال برای مقایسه اینکه میزان «بعد ذهنی کیفیت زندگی شهری» در کدام دو منطقه تفاوت معنی‌داری دارد، از آزمون تعقیبی توکی استفاده می‌شود. نتایج حاصل از انجام این آزمون در جدول شماره ۸ آورده شده است. باتوجه به این جدول مشاهده می‌شود که میزان «بعد عینی کیفیت زندگی شهری» در مناطق «۲ و ۳»، «۲ و ۹»، «۲ و ۱۹»، «۵ و ۹» و «۵ و ۱۹» تفاوت معناداری دارد؛ زیرا مقدار Sig آن‌ها کوچک‌تر از $۰/۰۵$ است. جدول زیر مقایسه مناطق نسبت به هم در شاخص‌های بعد ذهنی است.

جدول شماره ۸. نتایج آزمون تعقیبی توکی برای بعد ذهنی کیفیت زندگی شهری

Sig	اختلاف میانگین‌ها (I-J)	منطقه (J)	منطقه (I)
.۰۱۳	۱/۹۹	۳	۲
.۰۶۶۷	۰/۹۴	۵	۲
.۰۰۰۰	۲/۷۱	۹	۲
.۰۰۰۰	۲/۶۷	۱۹	۲
.۰۴۴۵	-۱/۰۶	۵	۳
.۰۵۵۱	۰/۷۲	۹	۳
.۰۶۴۵	۰/۶۸	۱۹	۳
.۰۰۱۶	۱/۷۸	۹	۵
.۰۰۲۶	۱/۷۴	۱۹	۵
.۰۹۹۹	-۰/۰۴	۱۹	۹

برای بررسی بهتر و دقیق‌تر وضعیت شاخص‌های مرتبط با بعد عینی کیفیت زندگی شهری محلات منتخب تهران از آزمون آماری t تک‌نمونه‌ای استفاده شده است. جدول شماره ۹ نتایج حاصل از این آزمون را برای ابعاد عینی کیفیت زندگی شهری نشان می‌دهد.

جدول شماره ۹. بررسی وضعیت شاخص‌های مرتبط با بعد عینی کیفیت زندگی شهری براساس آزمون t تک‌نمونه‌ای

متغیر	تعداد پرسشنامه	میانگین	انحراف معیار	آماره t	سطح معناداری
تسهیلات و خدمات شهری	۲۶۲	۳/۱۳	۰/۶۷	۳/۰۰۳	.۰۰۰۳
کیفیت مسکن	۲۶۲	۲/۹۵	۰/۷۱	-۱/۰۹۸	/۲۷۳
کیفیت محله	۲۶۲	۳/۰۸	۰/۸۲	۱/۵۴۹	.۰۱۲۳
همبستگی اجتماعی	۲۶۲	۳/۲۱	۱/۰۳	۳/۳۱۸	.۰۰۰۱

۰/۸۷۷	-۰/۱۵۵	۰/۶۸	۲/۹۹	۲۶۲	امور فرهنگی
۰/۰۱۱	-۲/۵۵۳	۰/۷۳	۲/۸۸	۲۶۲	کیفیت محیط شهری
۰/۰۰۳	-۲/۹۸۱	۰/۸۶	۲/۸۴	۲۶۲	بهداشت و درمان
۰/۰۵۹	-۱/۸۹۸	۰/۸۲	۲/۹۱	۲۶۲	آموزش
۰/۰۰۶	۲/۷۶۰	۰/۷۹	۳/۱۳	۲۶۲	فضای سبز
۰/۰۰۲	-۳/۱۷۵	۰/۸۷	۲/۸۳	۲۶۲	آسیب‌های اجتماعی، بهبودی و تأمین اجتماعی
۰/۰۰۰	-۳/۸۸۵	۰/۸۳	۲/۸۰	۲۶۲	حمل‌ونقل
۰/۰۱۶	-۲/۴۲۸	۰/۸۲	۲/۸۸	۲۶۲	ارتباطات
۰/۰۰۰	-۳/۶۰۳	۰/۷۸	۲/۸۳	۲۶۲	کیفیت تغذیه

باتوجه به نتایج این جدول مشاهده می‌شود که مؤلفه‌های تسهیلات و خدمات شهری، همبستگی اجتماعی و فضای سبز در محلات منتخب شهر تهران به‌طور معناداری در حد متوسط به بالا قرار دارد، زیرا سطح معناداری آن‌ها کوچک‌تر از ۰/۰۵ و مقدار آماره t آن‌ها مثبت است. همچنین، مؤلفه‌های کیفیت محیط شهری، بهداشت و درمان، آسیب‌های اجتماعی، بهبودی و تأمین اجتماعی، حمل‌ونقل، ارتباطات و کیفیت تغذیه در این محلات به‌طور معناداری در حد متوسط به پایین قرار دارد، زیرا سطح معناداری آن‌ها کوچک‌تر از ۰/۰۵ و مقدار آماره t آن‌ها منفی است. لازم به توضیح است که مؤلفه‌های کیفیت مسکن، کیفیت محله، امور فرهنگی و آموزش در محلات منتخب شهر تهران در حد متوسط قرار دارد؛ زیرا سطح معناداری آن‌ها بزرگ‌تر از ۰/۰۵ است. برای بررسی بهتر و دقیق‌تر وضعیت شاخص‌های مرتبط با بُعد ذهنی کیفیت زندگی شهری محلات منتخب تهران از آزمون آماری t تک‌نمونه‌ای استفاده شده است. جدول شماره ۱۰ نتایج حاصل از این آزمون را برای ابعاد ذهنی کیفیت زندگی شهری نشان می‌دهد.

جدول شماره ۱۰. بررسی وضعیت شاخص‌های مرتبط با بُعد ذهنی منتخب کیفیت زندگی شهری براساس آزمون t تک‌نمونه‌ای

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف معیار	آماره t	درجه آزادی	سطح معناداری
احساس عزت نفس	۲۶۳	۳/۴۲	۰/۶۶	۱۰/۲۲۳	۲۶۲	۰/۰۰۰
احساس عدالت و امنیت	۲۶۳	۲/۹۵	۰/۸۴	-۰/۸۹۵	۲۶۲	۰/۳۷۲
احساس بهبودی ذهنی	۲۶۳	۲/۶۷	۰/۶۹	-۷/۷۷۹	۲۶۲	۰/۰۰۰
امنیت مالی (شغل)	۲۶۳	۳/۰۳	۰/۸۰	۰/۵۹۲	۲۶۲	۰/۵۵۵
برخوردراری از حقوق شهروندی	۲۶۳	۲/۷۰	۰/۹۱	-۵/۲۷۵	۲۶۲	۰/۰۰۰

باتوجه به نتایج این جدول مشاهده می‌شود که مؤلفه «احساس عزت‌نفس، احترام، عدالت، روابط خانوادگی و آزادی بیان» در محلات منتخب شهر تهران به‌طور معناداری در حد متوسط به بالا قرار دارد؛ زیرا سطح معناداری آن کوچک‌تر از ۰/۵/۰ و مقدار آماره t آن‌ها مثبت است. همچنین، مؤلفه‌های احساس بهبودی ذهنی و برخورداری از حقوق شهروندی در این محلات به‌طور معناداری در حد متوسط به پایین قرار دارد؛ زیرا سطح معناداری آن‌ها کوچک‌تر از ۰/۰۵ و مقدار آماره t آن‌ها منفی است. لازم به توضیح است که مؤلفه‌های احساس عدالت و امنیت و امنیت مالی (شغل) در محلات منتخب شهر تهران در حد متوسط قرار دارد، زیرا سطح معناداری آن‌ها بزرگ‌تر از ۰/۰۵ است.

نتیجه‌گیری

کیفیت زندگی یکی از رویکردهای پویا و چندبُعدی در برنامه‌ریزی شهری است که ضمن شناخت و تفسیر وضعیت موجود ابعاد ماهیتی شهر از جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی و کالبدی در ابعاد عینی و ذهنی، به ارائه فرایندهایی برای برنامه‌ریزی و طراحی جهت ارتقای ارزش‌های زندگی شهری اشاره دارد؛ بنابراین، در گروه تئوری‌های رویه‌ای محتوایی قرار می‌گیرد. مطالعات مبتنی بر رویکرد کیفیت زندگی باید به شناخت و تفسیر عوامل عینی و ذهنی از وضعیت موجود بپردازد و اگرچه شرایط ذهنی نقش بیشتر و متفاوتی را از نظر شرایط زمانی و مکانی در این ارتباط داشته، بر دستیابی به ارزش‌هایی عام (بی‌زمان و بی‌مکان) همچون امنیت، رفاه و سلامتی تأکید دارد. از تجزیه و تحلیل‌های انجام‌شده بر روی شاخص‌های مورد مطالعه به این نتیجه رسیدیم که بالاترین رضایت شهروندان از کیفیت فضاها و بناها (تراکم بناها، زیبایی‌شناسی بناها، اندازه‌ی بناها)، خدمات تجاری (مراکز خرید، مغازه‌ها)، امنیت و روابط اجتماعی (امنیت محله، سرزندگی محله و ارتباط با همسایگان) و اندازه تسهیلات مسکن (اندازه اتاق‌ها، تسهیلات واحد مسکونی و روابط همسایگان) است و پایین‌ترین رضایت آن‌ها از سازمان دسترسی و حمل‌ونقل (مسیرهای حمل‌ونقل اصلی، دسترسی به محل کار، دسترسی به خدمات اساسی، دسترسی به پارکینگ)، خدمات تفریحی (خدمات اوقات فراغت، خدمات و امکانات ورزشی)، روند زندگی (آرامش در برابر آزدگی خاطر) و هزینه واحد مسکونی (اجاره‌بها، هزینه آب و برق و ... و نگهداری و تعمیر) است؛ بنابراین بیشترین رضایتمندی شهروندان از بعد اجتماعی-فرهنگی و کم‌ترین بعد آن کالبدی به ترتیب در مناطق ۲ و ۳ و ۵ است.

مشکل اصلی محلات منتخب براساس یافته‌های پژوهش در تهران به‌خصوص محلات خانی‌آباد نو و رسالت در منطقه ۱۹ بی‌توجهی به ابعاد اجتماعی برنامه‌ریزی است، این محلات از نظر شاخص‌های عینی در وضعیت مطلوبی قرار دارند، اما چون در برنامه‌ریزی به بُعد روحی و روانی افراد کم‌تر توجه شده است در یک مدار بسته در نهایت کیفیت محیط شهری را در سطح منطقه و شهر را پایین می‌آورند. در مجموع باتوجه به نرخ رشد مثبت می‌توان گفت محله صادقیه و دستغیب تهران بخشی از فضای شهری جویای افراد مهاجر شده است. در بررسی کیفیت کالبدی این محلات توجه به جنبه عینی داشته و به ابعاد ذهنی آن کم‌تر توجه شده است.

در ارزیابی و محاسبه بُعد عینی، شاخص‌هایی از قبیل دسترسی و رضایتمندی از فضای سبز، آموزشی، فرهنگی، وضعیت مسکن، سلامتی و ورزش، بهداشت و درمان، حمل‌ونقل، وضعیت کلی محله سکونت، وضعیت معابر و غیره مورد بررسی قرار گرفته‌اند. براساس نتایج به‌عمل‌آمده بیشترین میزان رضایتمندی در بین محلات به ترتیب محلات ونک، جردن، گیشا پردیسان می‌باشد. همچنین کم‌ترین میزان رضایتمندی در بین محلات به ترتیب دولت‌خواه، حصارک، رسالت، خانی‌آباد نو می‌باشد. در جهت بهبود کیفیت شهری در ابعاد مختلف می‌توان پیشنهادات زیر را ارائه نمود:

ایجاد دسترسی‌ها مناسب، افزایش وسائل حمل‌ونقل عمومی، توسعه کمی و کیفی فضای سبز و پارک، افزایش سینماها و فرهنگسراها، افزایش فضاهای ورزشی و یا تأسیس سالن‌های ورزشی، تجهیز فضاهای عمومی و سبز محلات منتخب به انواع تجهیزات ورزشی و تفریحی، تغییر کاربری عناصر ناهمخوان منطقه به فعالیت‌های گذران اوقات فراغت، ارتقاء کیفیت سکونتی محلات و تقویت هویت مسکونی، ایجاد کتابخانه در سطح محلات منتخب، انتقال تردهای غیرمحلله‌ای به شبکه‌های اصلی به‌منظور کاهش آلودگی‌ها، نظارت هرچه بیشتر بر ساختمان‌های در حال احداث طبق اصول و معیارهای معماری و شهرسازی.

فهرست منابع و مآخذ:

کتابها

غفاری، غلامرضا؛ امیدی، رضا. (۱۳۸۸). کیفیت زندگی شاخص توسعه اجتماعی. تهران: نشر شیرازه.

مقالات

آسایش، حسین. (۱۳۸۰). «سنجش کیفیت زندگی در یکصد شهر جهان». فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۸۷، ۹۴-۱۰۵.

جاجرمی، کاظم؛ کلکته، ابراهیم. (۱۳۸۵). «سنجش وضعیت شاخص‌های کیفیت زندگی در شهر از نظر شهروندان (مطالعه موردی گنبد کاووس)». مجله جغرافیا و توسعه، شماره پیاپی ۸، ۵-۱۸.

رضوانی، محمدرضا؛ شکیبا، علیرضا و منصوریان، حسین. (۱۳۸۷). «ارزیابی کیفیت زندگی در نواحی روستایی». فصلنامه رفاه اجتماعی، شماره ۳۰ و ۳۱، ۳۵-۵۹.

صادق‌پور، حمید؛ معارف، رضا و اشرافیان، هما. (۱۳۸۰). «بررسی و مقایسه دانش، نگرش و عملکردی زنان ۱۵-۴۹ ساله محدوده شهر سالم با منطقه دولت‌آباد در خصوص برنامه‌های بهداشتی شهرستان ری سال ۱۳۷۹». مجله دانشکده پزشکی، شماره ۵، ۴۶-۴۰.

علی‌اکبری، اسماعیل. امینی، مهدی. (۱۳۹۰). «کیفیت زندگی شهری در ایران (۱۳۸۵-۱۳۶۵)». فصلنامه علمی پژوهش رفاه اجتماعی، شماره ۳۶، ۱۴۸-۱۲۱.

قالیباف، محمدباقر؛ روستایی، مجتبی؛ رمضان‌زاده لسبویی، مهدی و طاهری، محمدرضا. (۱۳۹۰). «ارزیابی کیفیت زندگی شهری (مطالعه موردی: محله یافت‌آباد تهران)، فصلنامه جغرافیا، شماره ۳۱، ۵۴-۳۳.

لطفی، صدیقه. (۱۳۸۸). «مفهوم، کیفیت زندگی شهری؛ تعاریف، ابعاد و سنجش آن در برنامه‌ریزی شهری». فصلنامه علمی پژوهشی جغرافیای انسانی، شماره ۴، ۸۰-۶۵.

ماجدی، سید مسعود؛ لهسایی‌زاده، عبدالعلی. (۱۳۸۵). «بررسی رابطه بین متغیرهای زمینه‌ای، سرمایه اجتماعی و رضایت از کیفیت زندگی، مطالعه موردی در روستاهای استان فارسی». فصلنامه روستا و توسعه، دوره ۹، شماره ۴، ۹۱-۱۳۵.

محسنی، رضا علی. (۱۳۸۸). «اولویت‌بندی آسیب‌ها و مسائل شهری در ایران؛ مطالعه موردی شهر گرگان». پژوهش‌نامه علوم اجتماعی، شماره ۳، ۴۳-۲۳.

مرصوصی، نفیسه. (۱۳۸۳). «توسعه‌یافتگی و عدالت اجتماعی شهر تهران». فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، شماره ۱۴، ۱۹-۳۲.

نیازی، محسن؛ دلال خراسانی، محمد. (۱۳۹۱). «بررسی عوامل اجتماعی فرهنگی مؤثر بر کیفیت زندگی شهروندان». فصلنامه ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، شماره ۲۷، ۱۹۸-۲۲۹.

هزارجریبی، جعفر. (۱۳۹۰). «بررسی احساس عدالت اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن (مطالعه موردی شهر تهران)». جامعه‌شناسی کاربردی، شماره پیاپی ۴۳، شماره ۳، ۴۱-۶۱.

پایان‌نامه‌ها

برزگر مرودستی، فرزانه. (۱۳۸۶). «سنجش میزان احساس خوشبختی شهروندان تهران و عوامل مؤثر بر آن». پایان‌نامه ارشد پژوهش علوم اجتماعی، دانشگاه الزهرا.

منابع لاتین

Chan, Y. K., and P. L. Lee. (۲۰۰۶). "Network Size, Social Support and Happiness in Later Life", *Journal of Happiness Studies*, ۷: ۸۷-۱۱۲.

Cowan, R. (۲۰۰۵). *The dictionary of urbanism*, Illustrated by Lucinda Rogers, Preface by Sir peter Hall, Streetwise Press

Diener, E.D. and Suh. (۱۹۹۷). *Measuring quality of life*, social Indicators Research, no.

Diener. E. and E. M. Suh. (۱۹۹۷). "Measuring Quality of Economic Life", *Social Indicators Research*, ۴۰: ۱۸۹-۲۱۶.

Foo Tuan Seik. (۲۰۰۰). *Subjective assessment of urban quality of life in Singapore*, *Habitat International*, ۲۴, pp ۳۱-۴۹

Foo Tuan Seik. (۲۰۰۰). *Subjective assessment of urban quality of life in Singapore*, *Habitat International*, ۲۴, pp ۳۱-۴۹

Fortier, M. S., & Vallerand, R. J., & Guay, F. (۱۹۹۵). *Academic motivation and school performance: Toward a structural model*. *Journal of Contemporary Educational Psychology*, ۲۰, ۲۵۷-۲۷۴.

Gossling, T & Rutten, R. (۲۰۰۷). "Innovation in regions", *European planning studies*, Vol. ۱۵, No. ۲, February.

Gough, I. (۱۹۹۸). *What are human needs?*, Franklin, J, social policy and social justice, Cambridge, policy.

Lee, Y. J. (۲۰۰۸). *Subjective quality of life measurement in Taipei*, *Building and environment*, ۴۳(۷).

Massam, B. H. (۲۰۰۲). *Quality of life: Public planning and private living*. *Progress in planning*, ۵۸: ۱۴۱-۲۲۷

Rapley, M., & Hopgood, L. (۲۰۰۳). *Quality of life in community-based service in rural Australia*. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, ۲۲(۲), ۱۲۵-۱۴۱.

- Rapley, M., & Hopgood, L. (۲۰۰۳). Quality of life in community-based service in rural Australia. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, ۲۲(۲), ۱۲۵-۱۴۱.
- Rinner, C. (۲۰۰۷). A Geographic Visualization Approach to Multi-criteria Evaluation of Urban Quality of Life, *International Journal Geographic Information Systems*, ۲۱(۸), ۹۰۷-۹۱۹.
- Robinson, K. (۲۰۱۲). Needs and quality of life, *Journal of happiness*
- Ryan, R. & E. L. Deci. (۲۰۰۰). Self-determination Theory and Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-being. *American Psychologist*. Vol. ۵۵(۱), ۶۸-۷۸.
- Schyns, P. & Jeroen B. (۲۰۰۴). Measuring Quality Of Life in Amsterdam from the viewpoint of participation, The Amsterdam bureau for Research a statistics/ Social and Cultural Planning Office
- Schyns, P. (۱۹۹۸). "Cross National Differences in Happiness", *Social Indicators Research*, ۴۳۴۳-۲۶.
- Sirgy, M. Joseph, R., & Swain, D. (۲۰۰۶). Community quality of life indicators, Publication Springer
- Ulengin, B., Fusun, U., & Umit, G. (۲۰۰۱). A multi-dimensional approach to urban quality of life: The case of Istanbul, *European Journal of Operational Research* ۱۳۰, ۳۶۱-۳۷۴
- Wu, C. H., & Yao, G. (۲۰۰۶). Do we need to weight satisfaction scores with importance ratings in measuring quality of life? *Social Indicators Research*, ۷۸(۲), ۳۰۵-۳۲۶.